

TEPLIAVOS VARGUOMENĖS NAMŲ METINIŲ APYSKAITŲ SANTRAUKOS LIETUVIŲ KALBA

A. ENDZINAS

Lietuvių spaudos istorija, nors bibliografiškai, ypač tarybiniai, ir daug deda pastangų, dar nepakankamai išaiškinta. Joje dar daug baltų dėmių. O ir suregistruotų spaudinių tarpe yra dar nemažai neaiškumų, todėl, ruošiant nacionalinę lietuvių bibliografiją, svarbu išaiškinti bei pažymėti kiekvieną, ypač praėjusių šimtmečių, lietuvišką spaudinį ir skirti jam tinkamą vietą lietuvių spaudos istorijos puslapiuose. Prie tokių mažai tyrinėtų spaudinių priklauso įvairios lietuvių kalba Rytų Prūsijoje išleis- tos instrukcijos, įsakymai bei vadinamieji apsakymai ir Tepliaivos įrengtų varguomenės namų, vadintų institutu, apyskaitos, spausdintos lietuvių, vokiečių ir lenkų kalbomis. Didoki tokių mažai tyrinėtų spaudi- nių rinkiniai, deja, nepilni, yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne, Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje ir Vilniaus universiteto Mokslinėje bibliotekoje. Šiuose rinkiniuose sutelktų spaudinių dalis paskelbta įvairiuose leidiniuose, ypač kapitaliniame Moks- lų akademijos Istorijos instituto 1960 m. leidinyje „Prūsijos valdžios gro- matos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams“¹ arba at- žymėta Vilniaus universiteto 1959 m. išleistoje leidinių iki 1800 m. bibliografijos rodyklėje „Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete“². Bet šie leidiniai apima tik nedidelę dalį minėtų spaudinių, kurių daugelis dar neišaiškinta. Mūsų bibliografams šioje srityje yra dar apščiui darbo bei ieškojimo, turint galvoje, kad daugumas šių leidinių, išspausdintų Karaliaučiuje (dabar Kaliningradas) bei Gumbinėje (dabar Gusevas), buvo paprastai leidžiami trim kalbomis, būtent vokiečių, lietuvių bei lenkų. Tuo būdu, peršasi išvada, kad, turint tokius spaudinius vokiečių bei lenkų kalbomis, reikėtų manyti, jog jie buvo išleisti ir lietuvių kalba, nors ir būtų ligi šiol mums nežinomi. Tai liečia Karaliaučiaus departa- mento, kuriam priklausė Klaipėda, ir Lietuvos departamento Gumbinėje, kuriam priklausė Klaipėdos kraštas, spausdintas „Gromatas“, „Pagrau- denimus“ bei „Apsakymus“. Jų reikia ieškoti, o ieškojimą palengvintų sudaryta tokių spaudinių vokiečių bei lenkų kalbomis bibliografija, ku- rios mes dar neturime. Tokia bibliografija padėtų ne tik ieškoti dar nežinomų spaudinių lietuvių kalba, bet kartu padėtų išaiškinti bei suprasti jau bibliografų suregistruotus lietuvių spaudinius, jų originalumą, lygi- nant su tokiais spaudiniais vokiečių bei lenkų kalbomis. Tai svarbu, nes šie spaudiniai ne tik papildė nacionalinę lietuvių bibliografiją, ne tik įdomūs savo kalbine bei istorine medžiaga bei savo turiniu, bet ir tuo,

¹ Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams (toliau — GPA) Vilnius, 1960.

² Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete (Leidinių iki 1800 m. bibliografi- jos rodyklė) (toliau — SKVŪ). I. Vilnius, 1959.

kad jų pateikiami istoriniai faktai dažnai atskleidžia naujus istorijos lapus, padedančius pažinti bei suprasti lietuvių buitį — gyvenimą Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte XVIII—XIX amžiuose.

Ieškant žinių apie senuosius spaudinius lietuvių kalba, mūsų bibliografsai ligi šiol mažai teišnaudojo bažnytinius Rytų Prūsijos archyvus. Kiek jų išliko po karo, negalima pasakyti; anksčiau jie buvo sunkiai mums prieinami.

Užsilikusiose metinėse parapijų bei mokyklų apyskaitose, bažnyčių vizitacijų aktuose yra užuominų apie lietuviškus spaudinius, o pridėdamuose inventoriniuose apybrašuose dažnai randami sąrašai turėtų tais laikais knygų ir kitokių spaudinių su nurodymais, kokiomis kalbomis jos išleistos. Pavyzdžiui, šitaip mums pavyko nustatyti, jog į lietuvių retrospektyvinę bibliografiją turi būti įrašytas Rochovo knygos „Kudikiu Prielietus...“ leidimas (apie 1795 m.). Tai patvirtino Knygų rūmų darbuotojų tyrinėjimų rezultatai. Panašios medžiagos yra teismo įstaigų, amtų (karališkųjų valdų valsčiai) bei dvarų archyvuose ir valdžios tuomet leistuose oficialiuose organuose.

Užsilikusiuose bažnytiniuose archyvuose randami sąrašai nuo sekminių iki sekminių pamokslų metu paskelbtų karališkų ediktų, „pagraudenimų“, valdžios potvarkių, nurodant dažnai net, kuriomis kalbomis tai padaryta. Karališkų valdų valsčių valdytojų susirašinėjimuose su bažnyčių klebonais yra nurodymų kunigui paskelbti pamaldų metu vieną ar kitą naujai gautą ir valstiečius liečiantį ediktą, gromatą, pagraudenimą ir kt. Šiuose sąrašuose bei susirašinėjimuose dažnai minimi mums dar nežinomi leidiniai lietuvių kalba. Tai vis nearti dirvonai mūsų nacionalinės bibliografijos sudarytojams — bibliografams.

Kai kurie oficialūs Prūsų valdžios įsakymai bei potvarkiai, įvairios apyskaitos buvo spausdinama tais laikais leidžiamuose periodiniuose leidiniuose bei kalendoriuose. Šie leidiniai galėtų papildyti mūsų nacionalinę bibliografiją naujais įrašais.

Siame darbe naudojamosi paskelbtais, iš dalies ir neskelbtais, spaudiniais lietuvių bei vokiečių kalbomis, esančiais Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje, Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne ir autoriaus rinkinyje. Be to, remiamasi parapijų archyvuose esančiais bažnyčių vizitacijos aktų bei metinių apyskaitų įrašais, kurie žymiai išplečia ir papildo turimą faktinę medžiagą.

* * *

Įvairūs Rytų Prūsijos valdžios išleisti pagraudenimai, gromatos, apsakymai bei paliepimai rodo, jog, katalikų reakcijai sustabdžius protestantizmo plitimą Lietuvoje, Prūsijos valdovai dėjo visas pastangas, kad užkirstų kelią Lietuvos ir Rytų Prūsijos liaudies masėms susisiekti, tarpusavyje bendrauti. Tai buvo daroma, norint apsaugoti reformaciją priėmusias, bet nepatenkintas jąja mases nuo katalikų reakcijos įtakos bei užkirsti kelią šiai reakcijai pasireikšti Rytų Prūsijoje. Tuo pačiu buvo siekiama atspalaiduoti nuo vasalystės ryšių su Lietuvos—Lenkijos valstybe. Siekta ir praktiškų tikslų — apsaugoti nuo maro ir kitų ligų epidemijų bei gyvulių maro, kuris buvo užnešamas iš pietų ar per Dancigo bei kitus uostus ir padarydavo kraštui daug žalos. Daug rūpesčių sudarydavo paleisti valkataują nusenę kareiviai. Siekdami užkirsti vietos gyventojams kelią bendrauti su katalikiškąja Lietuva, Prūsijos valdžios organai griežtai kovojo su valkatavimu³. Jie ypač neapkentė iš Lietuvos—

³ 1793 m. Prūsijos karaliaus kamaros įsakas dėl Tepliaus elgetyno, GPA, p. 38, 354.

Lenkijos sričių atvykstančių čigonų⁴, varguolių⁵, prekiaujančių žydų, lokininkų ir kitų⁶. Valkatauti, elgetauti⁷, supirkinėti galvijus, arklius, vilną ir kitką⁸ draudė visa eilė Prūsijos valdžios išleistų paliepimų, gromatų, kurių vien XVIII a. pirmojoje pusėje, be jau išnašose paminėtų, buvo išleista 1708, 1715, 1738, 1740, 1748, 1750 metais.

XVIII a. antrojoje pusėje valkatavimo bei elgetavimo klausimas buvo svarstytas Prūsijos luomų atstovų susirinkime. Jame nutarta įrengti du vadinamuosius varguomenės namus 800 valkataujančių ir 40 nusenusių kareivių apgyvendinti. Kiekviename jų turėjo tilpti po 300 valkataujančių vyrų bei 100 moterų ir 200 nusenusių kareivių. Šių asmenų išlaikymui varguomenės namuose gyventojai turėjo, pagal Prūsijos luomų atstovų susirinkimo nutarimą, kasmet sudėti po 40 tūkstančių talerių⁹.

Pastačius 1794 m. Deimės ir Priegliaus upių santakoje prie Tepliavos (Tapiau), senųjų gyventojų vadinamos Surgurbe (dab. Gvardeiskas), pirmus varguomenės namus, Prūsijos valdovas Fridrichas Vilhelmas paskelbė, kad šių namų pakaksią pavargėliams ir valkataujantiems sutalpinti. Išleistoje „Gromatoje“ jis rašo: „...Iš pradžių jau ganna busent, kad tikt wienu Budawone, pabudawota butu, kurroje 400 ubbagų ir ap-link waiksztinejančių Zmonų galetu priimti ir aprupinti but'...“¹⁰ Šia „Gromata“ Prūsijos valdovas atsisakė nuo įsipareigojimo luomų atstovų susirinkimui statyti antruosius varguomenės namus ir nuo sumanytos plačios akcijos prieš krašte esančius pavargėlius bei benamius. Tuo pačiu jis paskelbė, kad vietoje krašto luomų atstovų susirinkimo numatyty nurodytiems varguomenės namams išlaikyti kasmet surenkamų 40 tūkstančių talerių dabar terekiesią pusės tos sumos, būtent 20—21 tūkstančio¹¹. Atsisakyti pilnutinai įvykdyti sumanytą karalių privertė, matyt, krašte kilęs nepasitenkinimas pradėtu žygiu ir padidėjusiais mokesčiais. Itaką, be abejo, padarė ir pasikeitusi politinė situacija ryšium su įvykusių antruoju Žečpospolitos padalijimu ir prasidėjusiu Lietuvoje bei Lenkijoje sukilimu.

Pagal 1793 m. paskelbtus nuostatus, į vadinamuosius Tepliavos varguomenės namus turėjo būti suvaryti iš „Rytprusių, Lietuvos, Varmijos kampo, Marienverderio bei Ryzenburgo“¹² visi: 1) benamiai, tai yra, „Wissi Ubbagai ir pawargusieji Zmones“, kurie neturi, kas jais rūpintųsi, 2) pavargėliai, t. y. „Wissi Ubbagai, kurie rodos Genčių tur...“, bet šie patys pavargę ir todėl negali tais pavargėliais rūpintis, 3) tinginiaujantys — „Ubbagai sawowalninki, kurie Darbą, jiems pasūlitą... ne nor passikakdinti“, 4) valkataujantieji iš Rytprusių — „Ubbagai iš musų Zemes...“, kurie neturi pastovios gyvenamosios vietos, 5) valkataujantieji iš kitų valstybių, pvz., čigonai ir kt., 6) amatų meistrų padėjėjai (gizeliai), kurie valkatauja ir pastebėti elgetaujant, 7) tie, kurie be leidimo vaikšto „iš svetimų žemių“ su žvėrimis ir paukščiais, žaislais, var-

⁴ 1704 ir 1708 m. Prūsų karaliaus gromatos (autorius rinkinyje); 1793 m. Gromata Karalaus, pagal kurę čigonams aszirey uždrausta yra, į Ryt-Prūsų bey Wakarū-Prūsų Szalį... jeili... GPA, p. 37, 350.

⁵ 1791.XII.29 Gromata vargingųjų aprūpinimo reikalu (autorius rinkinyje); 1799.II.9 „Apsakimas“, draudžiantis elgetauti, GPA, p. 44, 460.

⁶ 1724 m. paliepimas; 1737.III.27 įsakymas, GPA, p. 17, 111; 1738.IX.9 įsakymas, GPA, p. 20, 131; 1763.XI.17 įsakymas, GPA, p. 28, 216.

⁷ 1712, 1720 ir kitų metų paliepimai (SKVU ir autorius rinkinyje).

⁸ 1788 m. „Išzdawimmas apie Werpalū — kupczystę“, GPA, p. 36, 344.

⁹ GPA, p. 38, 354.

¹⁰ GPA, § 113, p. 379.

¹¹ Ten pat.

¹² GPA, § I—1, p. 356.

peliais ir kitokiais „niekais“, 8) seni kareiviai — „sens Žalnėrus“, kuris nors ir gauna kas mėnesį „Malónės Dólerį“, bet pagautas elgetaujant, 9) „Ubbagus, į Miestą kokią ieit norėdamus... jey Magistrotas... tokius iszras. ten tur nugabbėnami but“, 10) kaliniai, kurie atliko bausmę, bet nepasitaisė¹³.

Tepliaivos varguomenės namai, oficialiai vadinti Tepliaivos varguomenės institutu (vokiškuose nuostatuose — „Tapiau Armeninstitut“), tapo saviška darbo-drausmės įstaiga pavargėliams ir neturintiems pastogės; iš čia aplinkinių dvarų užvaizdai prireikus per darbymetį už nustatytą nedidelį mokesį gaudavo darbo jėgas.

Atidaryti šią įstaigą buvo numatyta 1794 m. — „ant pirmos dienos Karwelinio Menesio“, t. y. balandžio mėn., todėl jau 1793 m. imta rinkti visame krašte, pagal aukščiau nurodytus požymius, elgetaujantieji bei valkataujantieji ir šiaip pavargėliai. Jie buvo renkami beatodairiškai griežtai, pagal nuostatų dvasią. Suimti pavargėliai ir benamiai varu buvo varomi į Tepliaivą ir turėjo per dieną nueiti ne mažiau kaip tris mylias. Visa tai vyko žiemos metu, todėl blogai apsirengusiems pavargėliams teko nemažai iškentėti. Griežta kova buvo taip pat paskelbta pabėgusiems iš Tepliaivos pavargėliams bei benamiams. Rinkimas lieti daugiau kaimo varguolių, mažiau miesto, nes miestai turėjo įsirengę savus varguomenės namus, analogiškai mūsų „špitolėms“ prie parapijų cariniais ir buržuaziniais laikais. 1797 m. žiniomis, Tepliaivoje jau buvo surinkta 217 vyrų, 108 moterų ir 11 vaikų. 1803 m. jau buvo 344 vyrai, 168 moterų ir 60 vaikų. Sekančiais metais jų buvo dar daugiau. 80% jų buvo surinkta iš Karaliaučiaus, 15% iš Lietuvos departamento. 25,75% varguolių Tepliaivoje sudarė surinkti iš kaimų, kurie buvo lietuviškesni, 11,9% — iš miestų, kuriuose buvo daugiau vokiečių gyventojų. Šie duomenys rodo, kad sumanyta akcija buvo daugiau nukreipta prieš lietuvius, kaimo gyventojus Karaliaučiaus departamente.

1793 metų lapkričio mėn. buvo išleisti Tepliaivos varguomenės instituto nuostatai „Gromata, kurroj paraszitą randam įtaisimą bey Įstatimus tós Budawónės...“¹⁴ Ši „Gromata“ išleista lietuvių, vokiečių bei lenkų kalbomis Berlyne, bet spausdinta Karaliaučiuje. Lietuvių kalba išleistas „Gromatos“ tekstas yra 44 puslapių. Šios „Gromatos“ turinys, be nedidelės įžangos, suskirstytas į šešis skyrius ir 207 straipsnius. Greta karaliaus „Priczkaus Willaus“ parašo „Gromata“ pasirašyta dar dviejų „kamaros“ (karaliaus rūmų ar vyriausybės) atstovų.

Nedidelėje įžangoje aptariamas medžiagos suskirstymo pagrindas. Paskui seka pirmasis skyrius, kuriame aptariama, kokie žmonės bus priimami į Tepliaivos varguomenės institutą, antrajame skyriuje — koku būdu pavargėliai ir benamiai turi būti parenkami ir gabenami į Tepliaivą, trečiajame skyriuje — kaip pavargėliai ir benamiai turi būti išlaikomi Tepliaivoje ir kaip aprūpinami darbu, ketvirtajame skyriuje — kaip turi būti surenkamos lėšos Tepliaivos varguomenės institutui išlaikyti, penktajame skyriuje kalbama apie Tepliaivos varguomenės instituto administravimą, šeštajame skyriuje — apie aprūpinimą varguolių, gimusių Rytų Prūsijoje.

¹³ GPA, § 5, p. 357—358.

¹⁴ Šių nuostatų lietuviškas tekstas („Gromata, kurroj paraszitą randam įtaisimą bey Įstatimus tós Budawónės, kurri ant Iszlaikimo ir Pagerinimo Ubbagū bey kitū leddakū per Prūsū Zeme be Reikalo waiksztinejančių Zmonū Teplawoje pabudawota yra, ant Naudós tū Padonū iszdūta, kurrie tūse kampūse Prūsū Zemės, Ryt-Prūsū, Lietuwa, Ermland, Marienwerder bey Riessenburg wadinnamūse, gywena. Berline, 31, toj' Dienoje lapkričio Menesio 1793. iszdūta Karalaucuze, Kasztais iszspausta per G. L. Artungą. Karaliaus Iszspaudeje“) paskelbtas kn. „Prūsijos valdžios gromatos, pagraudeniimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams“, p. 354—396 (ir anotacija p. 37—38).

Pagal „Gromatos“ 17 straipsnį, kunigas turėjo šešias savaites prieš pradėdamas vartyti valkataujančius ir elgetaujančius į Tepliaivos varguomenės institutą paskelbti sekmadienį per pamaldas, jog sekantį sekmadienį skaitysias „Karaliaus gromatą“ valkataujančiųjų klausimu ir todėl ragina visus parapijiečius tą dieną atvykti į bažnyčią. Paskui tris sekmadienius iš eilės kunigas turėjo iš sakyklos skaityti „Gromatos“ nuostatus. Jie turėjo būti skaitomi tiek vokieškų, tiek lietuviškų bei lenkiškų pamaldų metu visose Rytų Prūsijos bažnyčiose. Šie skelbtinių valdinių raštų tekstai būdavo įteikiami kunigui per karališkų valdų amtmonus (valdytojus) ir kitokius pareigūnus, kurie buvo įpareigoti sekti, kaip jie vykdomi. Aišku, šitoks būsimos žygio išgarsinimas skatino valkataujančius slėptis, o elgetaujančius susilaikyti nuo elgetavimo, todėl jie buvo renkami, amtmonams ir kitokiems pareigūnams nurodant, iš vietinių gyventojų.

„Gromatos“ skaitymas pažymėtas visose parapijų metinėse apyskaitose bei vizitacijos aktuose, paskelbtų bažnyčioje pamaldų metu dekretų ir kitokių valdinių skelbimų sąrašuose. Tai lyg ir įrodo, jog šis bibliografinis medžiagos šaltinis yra pakankamai patikimas.

1793 m. pabaigoje papildomai buvo paskelbtas Tepliaivos varguomenės instituto direktijos „Apsakymas“¹⁵ dėl bendros kovos su elgetavimu bei valkatavimu ir dėl pavargėlių bei benamių surinkimo į Tepliaivą. Prūsijos vyriausybė, lietuviškai vadinta „Prūsijos karaliaus kamara“, išleido taip pat „Apsakymą“¹⁶ dėl Tepliaivos varguomenės namų ir pavargėlių bei benamių rinkimo tvarkos. Abu „Apsakymai“ buvo išspausdinti lietuvių, lenkų bei vokiečių kalbomis. Pirmasis jų turi keturis puslapius, ant-rasis — tris. Jie skatina kovoti su elgetavimu bei valkatavimu ir kartu nurodo priemones, kaip užkirsti kelią pabėgimams ir kaip susigrąžinti pabėgusius iš Tepliaivos.

Tuo tarpu nūnastatyta, kas vertė „Gromatą“ ir abu „Apsakymus“ į lietuvių bei lenkų kalbas. Išspausdinti jie Karaliaučiuje, G. L. Artungo spaustuvėje, Rytų Prūsijoje, leidžiamiesiems spaudiniams įprasta rašyba bei kalba. Patys vertimai atlikti rūpestingai. Yra kai kurių nevienodumų rašyboje, pvz., vienu rašoma „Ryt-Prusū“ (p. 2), kitur „Rit-Prusū“ (4), vienu — „kurroj“ (2), kitur — „kurrie“ (2) ir kt. Yra barbarizmų, svetimybų. Atsižvelgiant į didelę, ypač „Gromatos“, apimtį ir į tai, kad „Gromatos“ ir „Apsakymų“ kalba turi nežymių skirtingumų, versti turėjo ne vienas žmogus.

„Gromatoje“ raginama aukoti lėšas Tepliaivos varguomenės institutui išlaikyti. Bet, atsižvelgiant į visuomenės susirūpinimą dėl Tepliaivos varguomenės institutui išlaikyti sudedamų lėšų sunaudojimo, Prūsų karalius, kuriam visad trūko lėšų, „Gromatos“ 116 straipsnyje įsakė kasmet skelbti visų gautų pajamų ir padarytų išlaidų apyskaitą vokiečių, lietuvių bei lenkų kalbomis. „Gromatos“ 130 straipsnis nustato, jog iš sudarytos metinės apyskaitos turi būti išspausdinta pagal nuostatuose nustatytą formą sudarytos apyskaitos trumpa santrauka. Lietuvių kalba ši santrauka vadinama „Trumpa Rokunda“, vokiečių kalba „Tapiau Armeninstitutekstrakt“ Tas pats 130 straipsnis nurodo, jog „Szittokia trumpa Rokunda“ ar „Ekstraktas“ turi būti „wokiszkais, lietuwiszkais ir lenkiszkais Rasztais iszspsausta ir Landrotams, Steuerotams, Magist-ratams ir Amtmonams Daugummas nū jū nusustas... taipojau Zeitungūse bey Kalendorūse nudrukkawota...“ Kitoje „Gromatos“ vietoje vėl sakoma, jog „Ponai (General Direkzion) Daugumną szittokiū

¹⁵ GPA, p. 38, 397—400.

¹⁶ GPA, p. 38—39, 401—403.

Rokundū nudrukkawoti dūt, ir didei jei Wyrasybei nususti turrès, jei Kunningams padūtas butu“.

Tuo būdu, pagal „Gromatą“ Tepliavos varguomenės instituto trumpa apyskaita, pradedant 1794 m., turėjo būti kasmet spausdinama lietuvių, vokiečių bei lenkų kalbomis. Apyskaitiniai metai skaitomi nuo Tepliavos varguomenės instituto įsteigimo pradžios — 1794 m. kovo mėn.

Vokiečių kalba dar buvo išspausdinta trumpa bendra Tepliavos varguomenės instituto statyboms bei įrengimui sunaudotų lėšų apyskaita. Ar šita apyskaita buvo išspausdinta lietuvių bei lenkų kalbomis, tuo tarpu neaišku.

„Gromatos“ 201 straipsnyje pažymima, kad Rytų Prūsijos bažnyčiose tos „Trumpos Rokundos“ turi būti po pamokslų pamaldų metu išsakyklos perskaitomos. Jame rašoma: „...Mes szittūmi tą Palepinimą dūdam, jei wissosa Bažnyčiosa Ryt-Prusūse, Lietuwoj' ir tūse Kam-pūse, Ermland, Marienwerder ir Riesenburg esančiosa, kas Met' 6-toj' Nedėloje po Užgawenū, arba Werbū Nedeloje, Kozonis arba Misza ant Naudōs Ubbagū laikoma butu“. Atrodytų, kad kasmet vieną kartą šeštoje savaitėje po užgavėnių arba verbų sekmadienį visose Prūsijos bažnyčiose išsakyklos buvo nušviečiama elgetavimo uždraudimo reikšmė ir Tepliavos varguomenės namų veikla ir po to išsakyklos per vokiškas, lietuviškas ir lenkiškas pamaldas perskaityta „Trumpa Rokunda“. Per šias pamaldas po mišių turėjo būti padaryta rinkliava Tepliavos varguomenės instituto naudai. Surinkti pinigai turėjo būti persiunčiami tų namų administracijai.

Ruošiamoje lietuvių nacionalinėje bibliografijoje užregistruotos trys „Trumpos Rokundos“.

1. Trumpas Iszraszimas isz tōs Rokundōs apie tą Budawonę, kurri ant Iszlaikimo bey Aprupinnimo wargingū Žmonū isz Prusū Žemės Teplawoje pabudawotą ir įtaisita yra. Ant Meto 1796/97¹⁸.

2. Trumpas Iszraszas isz Rokundōs tōs Budawōnės, kurri ant Pripennejimo wargingū Žmonū isz Prusū Žemės Téplawoje įtaisita randasi. Ant Méto 1798/99¹⁹.

3. Trumpa Rokunda, apie tus Pinnigus, kurrie ant Iszlaikimo Wargdienū Teplawoje béesanczū užmokėti ir iszlėisti buvo per Méta 1802 ikki 1803²⁰.

Šių leidinių lietuviški tekstai su atitinkamomis anotacijomis buvo taip pat paskelbti knygoje „Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams“²¹.

Valstybinės respublikinės bibliotekos rankraščių skyriaus Kraupiškių parapijos archyve šio straipsnio autoriui pavyko surasti dar vieną ruošiamoje lietuvių nacionalinėje bibliografijoje neminimą Tepliavos varguomenės instituto veiklos apyskaitos „ekstraktą“ lietuvių kalba. Tai kiek defektuotas, vietomis ištrupėjusiomis raidėmis, leidinys. Pateikiamas to leidinio aprašas:

Trumpa Rokunda apie tūs Pinnigus, kurie ant Iszlaikimo Wargdieniu ir užmokėti ir iszleisti buvo per Meta 1799 ikki 1800, Karaliauczuje 10-toj Dienoj Degesio Menesio Mette 1800²².

¹⁸ Vienas egz. yra Liet. TSR MA CB, E-739.

¹⁹ Vienas egz. yra VVU MB, LR 4624; antras egz.—Liet. TSR MA CB, E-744.

²⁰ Vienas egz. yra Liet. TSR MA CB, E-749.

²¹ GPA, p. 43, 450—452; 45, 469—471; 46, 479—481; 1798—1799 m. „ekstrakto“ anotacija paskelbta dar ir VVU MB išleistoje knygoje „Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete“, p. 103, Nr. 169.

²² Valstybinės respublikinės bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 106.

Tuo būdu dabar žinomi 1796—1797, 1798—1799, 1799—1800 ir 1802—1803 metų Tepliaivos varguomenės instituto apyskaičių „Trumpos Rokundos“ lietuvių kalba spaudiniai. Metų išdėstymas rodo, jog turėjo būti ir daugiau lietuvių kalba išspausdintų apyskaičių „ekstraktų“. Ta mintis paskatino ieškoti šių spaudinių lietuvių kalba pėdsakų Rytų Prūsijos bažnytinių archyvų rankraščiuose, kaip tat nurodyta darbo įžanginėje dalyje. Buvo peržiūrėtos parapijų archyvuose esančios metinės apyskaitos, pamaldų metu bažnyčiose perskaityti ediktų ir kitokių skelbimų sąrašai, sakytų pamokslų temų sąrašai ir bažnyčiose pravestų rinkliavų apyskaitos.

Valstybinės respublikinės bibliotekos rankraščių skyriuje²³ esančiuose Lengvietės, Kraupiškių, Šakūnų, Karklų, Kalninkų, Insės ir kitų parapijų dokumentuose rasta nurodymų, kad buvo atlaikytos pamaldos su pamokslu, skirtu krašto vargdienių klausimui; po to perskaitytas Tepliaivos varguomenės instituto „ekstraktas“ ir buvo renkamos aukos varguomenės naudai, tai yra Tepliaivos varguomenės institutui išlaikyti. Iš atžymėjimų matyti, kad surinktos aukos buvo perduotos varguomenės kasai (Armenkasse), iš kur buvo persiūtos Tepliaivos varguomenės institutui. Tokių duomenų pasisekė rasti Kraupiškių parapijos archyve prie bažnyčios veikusios varguomenės kasos 1795—1796 m. apyskaitoje²⁴. Joje yra įrašas „rinkliava krašto varguomenei skirtų pamaldų metu“ (Collecte bey der Land-Armen Predigt), surinkta 30 grašių. Toks pat įrašas rastas 1802—1803 m. Kraupiškių parapijos apyskaitoje. Čia surinkta 36 grašiai. Toks įrašas yra ir Rusnės parapijos 1797—1798 m. apyskaitoje²⁵. Šių pamaldų metu surinkta 31 grašis. Šakūnų—Karklų parapijos 1804—1805 ir 1807—1808 m. apyskaitose²⁶ yra panašūs atžymėjimai. Čia surinkta 34 grašiai 6 pfenigai ir 35 grašiai 6 pfenigai. Šie archyviniai duomenys rodo, kad varguomenei skirtos pamaldos buvo atlaikytos apyskaitiniais metais, ir apyskaitinių metų „ekstraktai“ galėjo būti paskelbti 1798, 1805, 1808 m. už 1797—1798, 1804—1805 ir 1807—1808 metus. Kitų liečiamų metų „ekstraktus“ mes jau žinome.

Pridėti prie apyskaičių bažnyčioje paskelbtų įvairių valdinių gromatų sąrašai rodo, kad pamaldų varguomenės naudai metu buvo perskaityta apyskaitos „Trumpa Rokunda“. Lengvietės parapijos rankraščiuose²⁷ nurodoma, kad 1797 m. iš sakyklos buvo perskaityta „Trumpa Rokunda“. Kalninkų²⁸ ir Insės parapijų rankraščiuose²⁹ nurodytas „ekstraktų“ skaitymas 1795, 1796 ir 1801 m. apyskaitose. Tai turėjo būti už 1794—1795, 1795—1796 ir 1800—1801 apyskaitinius metus.

Paskutiniai duomenys apie „ekstraktų“ skaitymą yra 1808³⁰ ir 1809 m.³¹ apyskaitose ir Insės bažnyčioje pamaldų metu paskelbtų valdinių gromatų sąrašuose.

Tokie bažnytinės apyskaitose ir pridėtuose atskiruose sąrašuose padaryti atžymėjimai apie „ekstraktų“ skaitymą bažnyčioje, apie rinkliavas Tepliaivos varguomenės instituto naudai ir 1794 m. „Gromatos“ reikalavimai spausdinti „ekstraktus“ lietuvių kalba leidžia manyti, kad „Trum-

²³ Valstybinės respublikinės bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 106.

²⁴ Ten pat, F. 106—3.

²⁵ Ten pat, F. 106—1.

²⁶ Ten pat, F. 106—2.

²⁷ Ten pat, F. 106—3.

²⁸ Ten pat, F. 106—4.

²⁹ Ten pat, F. 106—5.

³⁰ Įrašas „Dom. 18 p. Trinitatis 1808 Extract aus der jaehrlichen Rechnung des preusz. Land Armen Verpflegungsdinst“.

³¹ Įrašas „Extract aus der jaehrlichen Rechnung des preuszischen Landarmenverpflegungs Instituts“ pagal 1793.X.31 Berlyno įsakymą vieną kartą po „Armen-Predigt“.

pa Rokunda“ lietuvių kalba buvo spausdinama kasmet nuo 1795 iki 1809 m. Tuo būdu lietuvių kalba turėjo būti išspausdinta 16 „ekstraktų“. Šiuo tarpu mums žinomi, kaip minėjome, keturi tokie (1797, 1799, 1800, 1803 m.) leidiniai. Bažnytinių archyvų duomenimis, turėjo būti išspausdinti 1795 m. (Kalninkų ir Insės par.), 1796 m. (Kraupiškių par.), 1797 m. (Lengvietės par.), 1798 m. (Kraupiškių par.), 1801 m. (Kalninkų ir Insės par.), 1805 m. (Šakūnų—Karklų par.), 1808 m. (Insės par.). 1809 m. (Insės par.) „ekstraktai“ Spėjama, kad turėjo būti išspausdinti ir 1802, 1804, 1806 ir 1807 m. „ekstraktai“ už 1801—1802, 1803—1804, 1806—1807 apyskaitinius metus.

Prasidėjus karams su Prancūzija, Napoleono armijoms užėmus Prūsiją ir plėšiant iš jos milžiniškas kontribucijas, Tepliaivos varguomenės institutu nebuvo rūpinamasi ir apyskaitų „ekstraktai“ nebebuvo spausdinami.

Sis darbas rodo, kad įžangoje nurodytų šaltinių tyrinėjimas gali duoti apčiuopiamos medžiagos nacionalinei lietuvių bibliografijai papildyti, nežinomų lietuviškų spaudinių ieškojimo kryptiai nustatyti. Šio darbo išvados rodo, kad greta žinomų keturių „Trumpos Rokundos“ spaudinių lietuvių kalba turi būti dar 12 išspausdintų pagal mūsų nustatytus metus, būtent 1794, 1795, 1796, 1798, 1801, 1802, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809 m.

SALTINIAI

1. Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams. Vilnius, 1960.
2. Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete (Leidinių iki 1800 m. bibliografijos rodyklė). I. Vilnius, 1959.
3. Biržiška Vaclovas. Lietuviškoji bibliografija, Kaunas, I, 1924; II, 1928.
4. Valstybinė respublikinė biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 106.
5. Knygų Rūmų sudarytos retrospektyvinės nacionalinės lietuvių bibliografijos rankraščiai.

ИЗДАНИЯ ЛИТОВСКИХ ГОДОВЫХ ОТЧЕТОВ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТЕПЛЯВСКОГО ДОМА ПРИЗРЕНИЯ

А. ЭНДЗИНАС

Резюме

Прусский сословный сейм решил организовать два специальных закрытых учреждений для неимущих, бездомных, состарившихся солдат и др. и на содержание их ежегодно выделять 40 тыс. талеров. В 1794 г. было основано, такое учреждение в Тепляве (теперь Гвардейск) под названием «Теплявский институт бедных».

По выработанному положению этого института ежегодно должны были печататься экстракты отчета на литовском, польском и немецком языках и читаться во время богослужения в установленный воскресный день во всех церквях.

Национальной литовской библиографии до сих пор были известны печатные экстракты на литовском языке трех лет. Среди рукописей Государственной республиканской библиотеки автором статьи был найден четвертый печатный экстракт. По заметкам в рукописях установлено, что экстракты публиковались с 1795 по 1809 г. Таким образом было издано всего 16 экстрактов на литовском языке.